

но, що витрати банків зросли у порівнянні з минулим роком на 62,1 %. Для уточнення терміну «прибутковість» у банку були узагальнені різні погляди та представлені у вигляді семантичної моделі (див. рис. 1). Розглянувши вплив фінансової кризи на результати діяльності вітчизняних комерційних банків, визначено, що окремі вітчизняні комерційні банки здатні зберігати позитивні результати діяльності в умовах фінансової кризи. З огляду на це запропонована загальна система організаційних заходів, що може сприяти покращенню становища інших банків (див. рис. 3).

Напрямами подальших досліджень бачимо більш детальну розробку та удосконалення запропонованих шляхів, які сприятимуть підвищенню прибутковості банківського сектору України.

Бібліографічні посилання

1. **Алексєєнко М. Д.** Оптимізація операцій комерційного банку / М. Д. Алексєєнко, А. М. Герасимович // Банківська справа – 2001. – № 6. – С. 26–28.
2. **Базилевич К. С.** Економічна сутність прибутку в умовах трансформації економіки / М. Базилевич // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. – 2007. – № 11. – С. 130–132.
3. **Бакун О.** Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України / О. Бакун // Вісник НБУ. – 2005. – № 1. – С. 45–50.
4. **Васюренко О. В.** Економічний аналіз діяльності комерційних банків: навч. посібник / О. В. Васюренко, К. О. Волохата. – К., 2006. – 463 с.
5. **Дмитренко М.** Управління фінансами банку / М. Дмитренко // Вісник НБУ. – № 11. – С. 28–29.
6. **Єкімов А. І.** Фінансове планування у банку / А. І. Єкімов // Фінанси України. – 2001. – № 8. – С. 102–104.
7. **Мехряков В.** О некоторых аспектах регулирования конкурентных отношений на рынке банковских услуг / В. Мехряков // Банковское дело. – 2003. – Ст. 12. – С. 25–28.
8. **Никитин С.** Прибыль: теоретические и практические подходы / С. Никитин // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – Ст. 5. – С. 20–27.
9. **Примостка Л. О.** Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України / Л. О. Примостка // Вісник НБУ. – 2005. – № 1. – С. 45–50.
10. **Якименко А.** Про гроші треба знати все / А. Якименко // Закон і бізнес. – 2002. – Ст. 11. – С. 4.

Надійшла до редколегії 23.03.11

УДК 336. 71

О. Д. Вовчак

Університет банківської справи Національного банку України

ФІНАНSOVA БЕЗПЕКА БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ВПЛИВ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ ТА ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ

Дестабілізаційні процеси у фінансовій сфері України, в діяльності банків вимагають розвитку комплексних заходів щодо підвищення рівня фінансової безпеки цієї діяльності. Запропоновані заходи розробляються з урахуванням впливу світової фінансової кризи та регуляторних дій Національного банку України.

Ключові слова: банк, банківська система, фінансова криза, фінансова безпека, кризові явища, інструменти управління.

Дестабилизационные процессы в финансовой сфере Украины, в деятельности банков приводят к необходимости принятия комплексных мер повышения уровня

финансовой безопасности данной деятельности. Предложенные меры разрабатываются с учетом влияния мирового финансового кризиса, а также регуляторных действий Национального банка Украины.

Ключевые слова: банк, банковская система, финансовый кризис, финансовая безопасность, кризисные явления, инструменты управления.

Destabilizing processes in the financial sphere of Ukraine lead to the necessity of taking complex measures to increase the level of financial security of activity. Offered measures take in consideration the influence of the world financial crisis as well as regulatory actions of the National Bank of Ukraine.

Key words: bank, banking system, financial crisis, financial security, crisis effects, regulatory instruments.

Сучасний стан економіки країн світу без перебільшення можна охарактеризувати як стан «світової рецесії» [1]. Виявилися хибними прогнози щодо того, що економічна криза відбудеться у середньостроковому періоді та матиме сегментарний характер. Фінансова система України, як і фінансові системи інших країн, впритул зіткнулася з найбільшою за останні 50 років світовою кризою.

У системі економічної безпеки України важливу роль відіграє її фінансова складова, від рівня якої залежать реалізація національних інтересів та стабільний економічний розвиток. Створення фінансової безпеки набуває особливої актуальності у період фінансово-економічної кризи, оскільки розлад фінансів держави призводить до втрати внутрішньої та зовнішньої платоспроможності, нестабільності національної грошової одиниці, зниженню доходів населення та активів суб'єктів господарювання.

Банківська система виступає однією із важливих складових механізму сучасної ринкової економіки. Основою банківської системи є банківські установи, які володіють певною сукупністю важелів впливу на фінансову, інвестиційну, виробничу та інші сфери економіки.

Вивченням питань фінансової нестабільності та кризових явищ займаюся багато вітчизняних науковців із країн СНД, зокрема А. Анікін, О. Василик, А. Грязнова, Д. Дробозіна, І. Д'яконова, Н. Заяц, С. Мочерний, К. Павлюк та ін. Проте динамічні процеси кризових явищ потребують детальнішого аналізу впливу кризи на банківський сектор країни щодо забезпечення фінансової безпеки окремих банків та удосконалення використання інструментів управління кризами в банківській системі України.

Проблемам фінансової безпеки присвятили свої праці вітчизняні та зарубіжні вчені: Б. Данилишин, З. Варналій, В. Вітлінський, А. Градов, Л. Маханець, П. Мельник, Л. Тарангул та ін. Однак наявність вищезазначених загроз глобального та національного характеру в умовах тривалої фінансово-економічної кризи в країні потребує ґрунтовного аналізу рівня фінансової безпеки та адекватної її оцінки. Зважаючи на викладене вище, мету цієї статті ми вбачаємо у виявленні особливостей впливу фінансової кризи на банківську систему в Україні та вдосконаленні методичних засад стабілізації рівня фінансової безпеки щодо використання окремих інструментів управління кризою в банківській діяльності.

Д. Василик категорію фінансової безпеки визначає як досить багатопланове поняття в економічному контексті та надзвичайно актуальне в політичному, оскільки воно є результатом практичних заходів з боку законодавчої та виконавчої влади у сфері фінансів [2, с.17]. На думку М. Карліна, більш містким є визначення, надане колективом авторів з Національної академії внутрішніх справ України: фінансова безпека країни є таким станом фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання [3].

Особливої актуальності набуває питання оцінки загроз у фінансово-кредитній сфері. А. І. Сухоруков у монографії. «Сучасні проблеми фінансової безпеки України» [4, с. 36] вказує на такі загрози: обмежувальний характер грошово-кредитної політики, її спрямованість переважно на мінімізацію інфляції, а не на потребу економічного зростання; невисокий рівень монетизації економіки, дефіцит платіжних засобів; надмірна питома вага готівки у загальному обсязі грошової маси; обмеженість монетарних інструментів для регулювання пропозиції грошей та ін.

Світова фінансова криза являє собою найбільшу макроекономічну загрозу фінансовій безпеці України протягом останніх років. В українській економіці світова фінансова криза має кілька проявів. По-перше, вона призвела до кризи ліквідності у банківському секторі. Останні кілька років перед кризою банки активно розвивали кредитування населення за рахунок залучення з-за кордону коштів. Проте в умовах, коли закордонні банки згорнули свої кредитні програми, українські банки опинилися перед загрозою ліквідності. Для повернення закордонних кредитів банки змушені були перекредитовуватися за значно вищими ставками, а, крім того, нові залучені кошти стали значно дорожчими. До того ж були значно посилені вимоги до фінансового стану позичальників.

Потрібні обґрунтовані висновки щодо впливу кризи на національну економіку з метою виявлення можливих заходів та інструментів підвищення рівня фінансової безпеки, забезпечення ефективного антикризового управління банківською діяльністю. Дослідженню впливу фінансової кризи саме на банківську систему різних країн розглядається в роботах вітчизняних науковців. Так, О. Шевцова та І. Чичкан [5] аналізують відповідні наслідки кризи в діяльності таких країн, що розвиваються, як Індонезія, Індія. Виявлено, що першочерговим заходом для подолання кризи було нарощування капіталу банківських систем.

Цікавою з боку виявлення впливу кризи на економіку країни визначено оцінку боргового фінансового ризику як критерію фінансової безпеки України керівником відділу стратегії монетарної політики Апарату Ради НБУ О. Л. Яременко. Автор вказує [6] на те, що реальний сектор зменшив власну безпеку більш ніж у 4 рази, отримуючи кредити, які не забезпечені реальним зростанням доходів. А у 2009 р. взагалі отримав негативне значення індексу через негативні фінансові результати, а отже й відсутність джерел для погашення боргів. Природно, що банки отримали ризики масових неплатежів за кредитами. І вже наприкінці 2008 р. держава вимушена була розпочати рекапіталізацію банків шляхом випуску ОВДП на 13,8 млрд. грн., у 2009 р. – на 13,7 млрд. грн., у I кварталі 2010 р. – на 6,4 млрд. грн. У моделі цей процес відображений як зменшення безпеки сектора державного управління у 2008–2009 рр. відносно попередніх років.

Найменш навантаженим фінансовим ризиком протягом останніх передкризових років є сектор державного управління (протягом 2001–2007 рр. коефіцієнт концентрації фінансової боргової безпеки >1). Тому логічно, що під час кризи держава прийняла на себе частину сукупного ризику, перебираючи на себе зобов'язання реального сектора, домогосподарств, банківської системи. Власне це і сталося протягом 2008–2009 рр. Умова бездефіцитності бюджету унеможливила рівномірний розподіл сукупної частки фінансової безпеки між основними системними суб'єктами. У цьому приховано проявилася дуже неприємна для недостатньо конкурентоспроможних країн альтернатива державної фінансової політики епохи глобальної кризи: або проінфляційне пом'якшення фінансової дисципліни, або дефолт.

На погляд С. В. Ткаченко, така оцінка ситуації у розрізі сукупних ризиків фінансової боргової безпеки дає можливість оцінювати як їх фінансові, так і структурні аспекти, здатна вказувати на необхідність та напрями перерозподільних заходів монетарного та боргового характеру і повинна стати складовою частиною аналізу економічної безпеки країни [6].

Забезпечення фінансової безпеки як банківської системи України в цілому, так і окремих її складових, виходячи з їх виключного значення для соціально-економічного розвитку держави, – складна і багатогранна проблема, якій необхідно приділяти постійну увагу. Тим більше, що навіть в опублікованих Концепції розвитку банківської системи України та Комплексній програмі розвитку банківської системи України питання фінансової безпеки банків не отримали належного відображення [7].

В оцінці відповідності банківської системи критеріям і стратегії фінансової безпеки держави, на думку фахівців, слід виділяти три взаємопов'язаних аспекти. По-перше, загальна оцінка життєздатності системи. По-друге, оцінка ролі центрального банку у банківській системі, його законодавчих функцій і надійності практичного механізму їх реалізації. По-третє, оцінка здатності банківської системи до взаємодії як між її окремими суб'єктами, так і з державними й громадськими центрами з приводу вироблення довгострокових стратегічних і короткострокових цілей розвитку економіки [8, с. 150].

Стан і ресурсні можливості вітчизняної банківської системи суттєво впливають на економічний розвиток усієї держави. Банківська мережа стає стрижневим елементом у створенні умов фінансової стабілізації та забезпеченні стійкого економічного зростання. Якщо провести оцінку здійснення процедури ліквідації банків України за період 1992–2011 рр., то можливо виявити тенденцію до зростання кількісних показників цього процесу (табл. 1, 2). Так, за перше десятиріччя свого існування банківська система України втратила майже 100 банків. З 1992 по 2003 р. з Державного реєстра банків України було вилучено 107 банків. На 1 січня 2001 р. у стадії ліквідації перебувало 38 комерційних банків, на 1 січня 2002 р. – 35 банків, на 1 січня 2003 р. – 24 банки, на 1 січня 2004 р. – 20 комерційних банків.

Таблиця 1

Кількість банків, що були ліквідовані протягом 1992–2003 рр.*

Рік	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Кількість банків	3	6	11	1	11	10	16	11	9	6	10	7

*Складено за даними НБУ [9].

Нині чимало банківських установ перебувають у стадії ліквідації. Табл. 2 містить дані щодо цього.

Хоча криза в діяльності банку зовсім небажана, механізм ринкової економіки і специфічні умови діяльності банків роблять її практично неминучою. Більш того, за час свого існування будь-який комерційний банк неодноразово зіштовхується із серйозними проблемами в роботі, здатними призвести його на межу банкрутства. І в цих умовах важливо бути готовим вчасно виявити проблеми й здійснити адекватні кроки щодо виходу з кризи з огляду на те, що відкрита стадія кризи, як правило, настає внаслідок збігу цілого ряду причин, що вже одержали до цього часу достатній розвиток.

Таблиця 2

Кількість банків, що знаходились на стадії ліквідації протягом 2004 р. – 01.01.2011 р.*

Рік	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	на 01.01.2011
Кількість банків	20	20	19	19	13	14	18	21

*Складено за даними НБУ [9].

Національний банк України, який розробляє та впроваджує грошово-кредитну політику, покликаний контролювати стан комерційних банків, установ-

люючи відповідні норми банківської діяльності, здійснюючи постійний нагляд за нею та регулюючи банківську систему.

Ці функції мають на меті забезпечення стійкості й запобігання банкрутства банків. Вибір конкретних інструментів грошово-кредитної політики здійснюється з урахуванням особливостей національної фінансової, банківської системи, зокрема фінансового стану банків, ступеня розвитку інструментів грошового ринку та рівня його включення у процес інтеграції [10]. В Основних засадах грошово-кредитної політики на 2010 та 2011 рр. ураховано сучасні тенденції в економіці країни, грошово-кредитній сфері та їх взаємний вплив на суспільний розвиток, а також оцінку подальшої перспективи, обґрунтовано напрями монетарної політики й передбачено комплекс змінних індикаторів фінансової сфери, спрямованих на регулювання грошового обігу та кредитування економіки з метою забезпечення стабільності національної грошової одиниці [11, 12].

З метою стримування інфляційного тиску та упередження поглиблення дисбалансу в структурі активно-пасивних операцій банків Національний банк України з 1 січня 2008 р. підвищив облікову ставку з 8,0 до 10,0 % річних, а з 30 квітня 2008 року – до 12,0 % річних. Для стимулювання заощаджувальної активності населення у січні – вересні, а також з метою повернення коштів у банківську систему, відплив яких відбувся у IV кварталі 2008 р., Національним банком України вжито заходи щодо підвищення вартості національної валюти через зростання рівня відсоткових ставок за активно-пасивними операціями. За 2008 р. середньозважена відсоткова ставка за операціями з обміну іноземної валюти на національну валюту (своп) становила 15,1 % річних, за операціями прямого репо (розрахунково) – 13,8 % річних та за короткостроковими кредитами, які надавалися банкам у вересні – грудні 2008 р. щодо фінансового оздоровлення, – 14,1 % річних.

Починаючи з червня 2009 року облікова ставка почала зменшуватись та на кінець 2010 р. вже становила 7,75 %, що вказує на покращення ситуації та стабілізацію показників НБУ [9].

Зазначимо, що у кризовий період НБУ успішно використовував і такий інструмент грошово-кредитного регулювання, як обов'язкові резервні вимоги. Цей інструмент в основному застосовувався для регулювання надлишкової ліквідності банків в іноземній валюті з метою унеможливити її використання для проведення спекулятивних операцій. У цей період Національний банк підвищував нормативи обов'язкового резервування за строковими депозитами в іноземній валюті нефінансових корпорацій та домашніх господарств на 1 % (з 3 % до 4 %), а за коштами на поточних рахунках і депозитами на вимогу в іноземній валюті нефінансових корпорацій та домашніх господарств – на 2 % (з 5 % до 7 %). Відповідно за період із вересня 2008 р. до березня 2009 р. НБУ провів стерилізаційних операцій на загальну суму 29,68 млрд. грн. [9].

Відбулися зміни в інструментах грошово-кредитного регулювання, що зрештою і визначає монетарну політику НБУ у кризовий період. Передусім зміни стосувалися середньозваженої процентної ставки за операціями рефінансування НБУ, що яскраво відображає зростання попиту на його кредитні ресурси з 2008 р., коли проблема ліквідності банківської системи України набула особливої гостроти.

Розглядаючи монетарну політику Національного банку в кризовий період, проаналізуємо і його процентну політику. На перший погляд може видатися, що центральний банк активно не використовував відсоткову політику як інструмент грошово-кредитного регулювання. Однак, на думку експертів, така ситуація була зумовлена адміністративним втручанням в операційну діяльність НБУ, внаслідок чого він упродовж певного періоду не проводив операцій з рефінансування і, отже, й не оголошував процентні ставки. Це позбавляло суб'єктів ринку орієнтирів щодо вартості кредитних ресурсів, а центральний банк – важелів впливу на

формування ставок на міжбанківському ринку, що унеможливило ефективне використання процентного каналу трансмісійного механізму монетарної політики [9].

Створення системи фінансових інструментів антикризового управління банківською діяльністю та підвищення рівня її фінансової безпеки має бути спрямовано на перехід від оперативних заходів НБУ на спектр інструментів та регуляторних заходів, спроможних модернізувати фінансову систему України. А саме це заходи щодо протидії надмірним курсовим коливанням та підтримання стійкості банківської системи.

Серед необхідних заходів визначимо такі: посилення ролі НБУ у процесах курсоутворення шляхом активних валютних інтервенцій; розвиток механізмів управління валютним курсом з метою забезпечення його гнучкості; зміна концепції регулювання руху капіталів щодо зняття обмежень на приплив капіталу, посилення контролю за його відпливом; зміцнення банківської системи; активізація політики рефінансування, розгляд питання щодо зменшення рівня обов'язкового резервування; надання субординованих кредитів для підтримки вітчизняних банків.

Фінансова безпека банківської діяльності має бути забезпечена розвитком цілої низки державних заходів та заходів окремих банків. Національний банк України має скоординувати дії з іншими регуляторами – Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг та Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку. Мають бути оновлені Концепція фінансової безпеки України та розроблені Концепція фінансової безпеки окремих фінансових ринків та Стратегічні напрямки розвитку фінансових ринків з урахування використання інструментів антикризового управління.

Банківські установи мають розвивати у своїй діяльності напрямок підтримки фінансової безпеки, формувати стратегію фінансової безпеки, яка має бути узгоджена із загальною конкурентною стратегією банків. Саме цей напрямок у банківській діяльності допоможе запобігти загрозам з боку світових кризових явищ, по-перше, фінансовому ринку та, по-друге, реальному сектору національної економіки.

Бібліографічні посилання

1. **Вовчак О.** Причини та наслідки впливу світової фінансової кризи на розвиток банківського і реального секторів економіки України / О. Вовчак, Н. Поляк // Вісник НБУ. – 2009. – № 9. – С. 22–25.
2. **Василик О. Д.** Теорія фінансів : підручник / О. Д. Василик. – К., 2000. – 416 с.
3. **Карлін М. І.** Фінансова система України / М. І. Карлін. – К., 2007. – 324 с.
4. **Сухоруков А. І.** Проблеми фінансової безпеки України: монографія / А. І. Сухоруков. – К., 2004. – 117 с.
5. **Шевцова О. Й.** Підвищення рівня капіталізації банків як умова зміцнення кредитної системи / О. Й. Шевцова, І. І. Чичкан // Вісник Дніпропетр. ун-ту. Серія «Економіка». – 2010. – Т. 18, № 10/1. – Вип. 4(3). – С. 78–83.
6. **Ткаченко С. В.** Оцінка боргового фінансового ризику як критерію фінансової безпеки України / С. В. Ткаченко, О. Л. Яременко. – 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.lib.academy.sumy.ua/library/Visnik/Numbers/1
7. Концепція фінансової безпеки України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ufin.com.ua/koncersia/008.doc
8. **Сенчагов В.** Экономическая безопасность: состояние экономики, фондового рынка и банковской системы / В. Сенчагов // Вопр. економіки. – 1996. – № 6. – С. 144–153.
9. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [/www.bank.gov.ua](http://www.bank.gov.ua)
10. **Галушак О.** Фінансові інструменти управління кризовим банківництвом в Україні / О. Галушак, О. Вовчак // Вісник НБУ. – 2010. – № 3. – С. 16–20.

11. Основні засади грошово-кредитної політики на 2010 рік // Вісник НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Rada_NBU/OsnovZasad-2010.pdf
12. Основні засади грошово-кредитної політики на 2011 рік. // Вісник НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Rada_NBU/OsnovZasad-2011.pdf

Надійшла до редколегії 23.03.11

УДК 336. 71

О. Й. Шевцова

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ГРОШОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ

Розглянуто сучасну грошову систему України, регуляторні функції Національного банку України, особливості їх реалізації в умовах кризи та посткризового періоду. Визначено фактори стабілізації грошової системи та взаємовплив грошової та банківської системи. Представлено основні стратегічні спрямування дій регулятора.

Ключові слова: гроші, грошова система, фактори стабілізації, особливості регулювання, вплив банківської системи.

Рассмотрены современная денежная система Украины, а также регуляторные функции Национального банка Украины, особенности их реализации в условиях кризиса и в посткризисном периоде. Определены факторы стабилизации денежной системы и взаимно влияние денежной и банковской систем. Представлены основные стратегические направления действий регулятора.

Ключевые слова: деньги, денежная система, факторы стабилизации, особенности регулирования, влияние банковской системы.

The article gives a review upon the modern monetary system of Ukraine and regulatory functions of the National Bank of Ukraine and the features of the realization of these functions under the conditions of the crisis and in post-crisis period. The work defines the factors of stabilization of monetary system and mutual effect of monetary system and banking. It also presents the main strategic directions of the regulatory actions.

Key words: money, monetary system, stabilization factors, features of regulations, banking system influence.

Грошова система країни є віддзеркаленням стану її національної економіки. Гроші як «...джерело підприємницької енергії у структурі економічних зв'язків виступають у ролі посередницької ланки між поточною і майбутньою господарською діяльністю, витратами виробництва та його кінцевими результатами» [1, с. 3]. Саме тому питання відповідності структури та організації грошової системи, ступеня її адаптації до циклічності розвитку економіки є проблемою постійно актуальною, особливо у періоди криз та депресій.

Організація грошового обороту та її регулювання здійснюється за участі банків, Центральних банків тієї чи іншої країни. Саме тому забезпечення нормального функціонування грошової системи – це одна із завдань банківської системи.

Основні інструменти, які застосовувалися центральними банками у період останньої фінансової кризи: зниження базових відсоткових ставок до рекордних мінімумів, пропозиція ліквідності широкому колу фінансових установ, зменшення вимог резервування, викуп (прямий або опосередкований) цінних паперів банків. Додатковими заходами слугували ре капіталізація банків та гарантування емітованих ними цінних паперів [2, с. 5].